

УДК 334:631.1 : 330.1
JEL Classification O13, L51, Q13

Гуторов Андрій
к.е.н., с.н.с., докторант
ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН
м. Київ, Україна
E-mail: Gutorov.Andrew@gmail.com

РЕНТНА ПОЛІТИКА В СИСТЕМІ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

Анотація

Вступ. Більшість форм реалізації інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки характеризуються стратегією рентоорієнтованої поведінки. Зважаючи на економічну природу ренти і рентних ефектів, вони можуть бути як продуктивними, так і деструктивними для економічної системи. Відтак актуалізується проблема розробки засад рентної політики щодо регулювання розвитку інтеграційних відносин.

Методи. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання і системний підхід до предмета дослідження. Було використано такі методи: абстрактно-логічний, монографічний теоретичного узагальнення, системного аналізу і синтезу.

Результати. У результаті проведеного дослідження було сформовано теоретико-методологічний базис рентної політики в системі регулювання розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки України. Зокрема, було здійснено поділ рентних ефектів на продуктивні і деструктивні, показано інституціональну архітектуру рентної політики та її економічний механізм. Визначено шляхи усунювання основних видів ренти і квазіренти, а також окреслено підходи до стимулювання пошуку продуктивної ренти.

Перспективи. Перспективами подальших досліджень є розробка концепції і стратегії рентної політики в Україні, а також нормативно-правового забезпечення її реалізації. Актуальною задачею є розробка методики розрахунку величини основних видів рентних ефектів як об'єкта обліку і оподаткування.

Ключові слова: рента, рентна політика, рентоорієнтована поведінка, інтеграційні відносини, регулювання розвитку, аграрний сектор економіки.

Вступ.

Інтеграційні відносини в аграрному секторі економіки не повинні розвиватися стихійно. Цей процес має бути свідомо скоординований державною політикою відповідно до національних пріоритетів секторального розвитку. Зважаючи на те, що інтеграційні та рентні відносини діалектично і органічно пов'язані, рентна політика є одним із найбільш дієвих механізмів регулювання розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблеми розвитку теоретико-методологічних засад рентної політики у різний час присвятили свої праці класики економічної науки: Г. Джордж, Ф. Кене, Дж. Мілль, В. Петті, А. Сміт. В Україні її досліджували Б. Басхавер, І. Бистряков, В. Будзяк, В. Голян, Б. Данилишин, В. Заяць, Б. Кваснюк, Д. Клиновий, О. Ковалів, О. Ковшун, А. Лисецький, В. Міщенко, О. Новоторов, П. Саблук, М. Хвесик, Я. Коваль тощо. Водночас, проблема рентної політики в системі регулювання розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки залишається малодослідженою, що і обумовило вибір теми дослідження та його мету.

Мета.

Метою дослідження є формування теоретико-методологічних засад рентної політики в системі регулювання розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки.

Методологія дослідження.

Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання і системний підхід до предмета дослідження. Було використано такі методи: абстрактно-логічний, монографічний теоретичного узагальнення, системного аналізу і синтезу.

Результати.

Нині рентна політика провідних держав світу спрямована на збереження невідтворюваних ресурсів, екології, ринкової конкуренції, забезпечення сталого розвитку аграрного сектора економіки в умовах його інтеграції з іншими галузями економіки і глобалізації, боротьбу з деструктивною рентоорієнтованою поведінкою тощо. Ми переконані, що основна частина ренти має належати суспільству, а суб'єкти господарювання для того, аби мати право на частину ренти, повинні виконувати законодавчі норми і правила, підпорядковуватися державній політиці, а не визначати її.

Для розробки засад ефективної рентної політики регулювання розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки необхідно розподілити рентні ефекти на продуктивні і деструктивні. Зауважимо, що усталеного методичного підходу до цього немає, а тому розподіл ми провели виходячи із теоретико-методологічної сутності відповідних видів ренти і квазіренти, їхнього впливу на секторальний розвиток (рис. 1).

У цьому контексті ми погоджуємося із думкою колективу учених-інституціоналістів на чолі з Д. Нортон, що створення рентних ефектів і обмеження конкуренції можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки для економіки окремої країни, залежно від рівня її розвитку.

Так, позитивний вплив рентного пошуку було встановлено в Бангладеш, Індії, Мексиці, Південній Кореї, Чилі тощо [1, с. 28]. До того ж продуктивна рентоорієнтована поведінка є тимчасовою і пов'язана із підприємницьким прибутком суб'єктів господарювання. Зокрема, особливо продуктивною є «шумпетеріанська квазірента», яка стимулює інноваційну діяльність, впровадження нових технологій і засобів виробництва, переробки й збуту продукції, організації і управління підприємствами тощо. Ця квазірента має тимчасовий характер, виникає завдяки рідкості інноваційних рішень, стимулює економічний і секторальний розвиток. Безумовно, квазірента інноватора має належати суб'єкту господарювання, який її продукує, а держава, своєю чергою, повинна вжити заходів для стимулювання продукування цього рентного ефекту. Похідною від інноваційної є інтелектуальна квазірента, що лежить в основі формування ключових компетентностей корпорацій, ноу-хау.

Зауважимо також, що частину деструктивних рентних ефектів можна перетворити на продуктивні завдяки послідовній державній політиці. Так, Китайська, Таїландська, Корейська і Японська моделі інтеграційної індустріалізації базуються на монопольній ренті, доступ до якої контролюють державні установи на конкурентних засадах, віддаючи перевагу тим інтегрованим суб'єктам господарювання, що мають конкурентні переваги на внутрішньому і зовнішньому галузевому ринках [2]. До того ж азійські моделі корпоративного управління (дзайбацу, кейрецу, чеболі, бізнес-сім'ї) мають не тільки зовнішню рентну орієнтацію, а й внутрішню. Менеджери цих корпорацій ведуть постійну боротьбу за право займати вищу адміністративну посаду, мати більше соціальних гарантій для себе і своїх родин, привласнювати управлінську квазіренту. Коли вони спрямовують свої зусилля на пошук продуктивної ренти, то це приводить також і до зростання нагромадження капіталу в аграрному та інших секторах національної економіки.

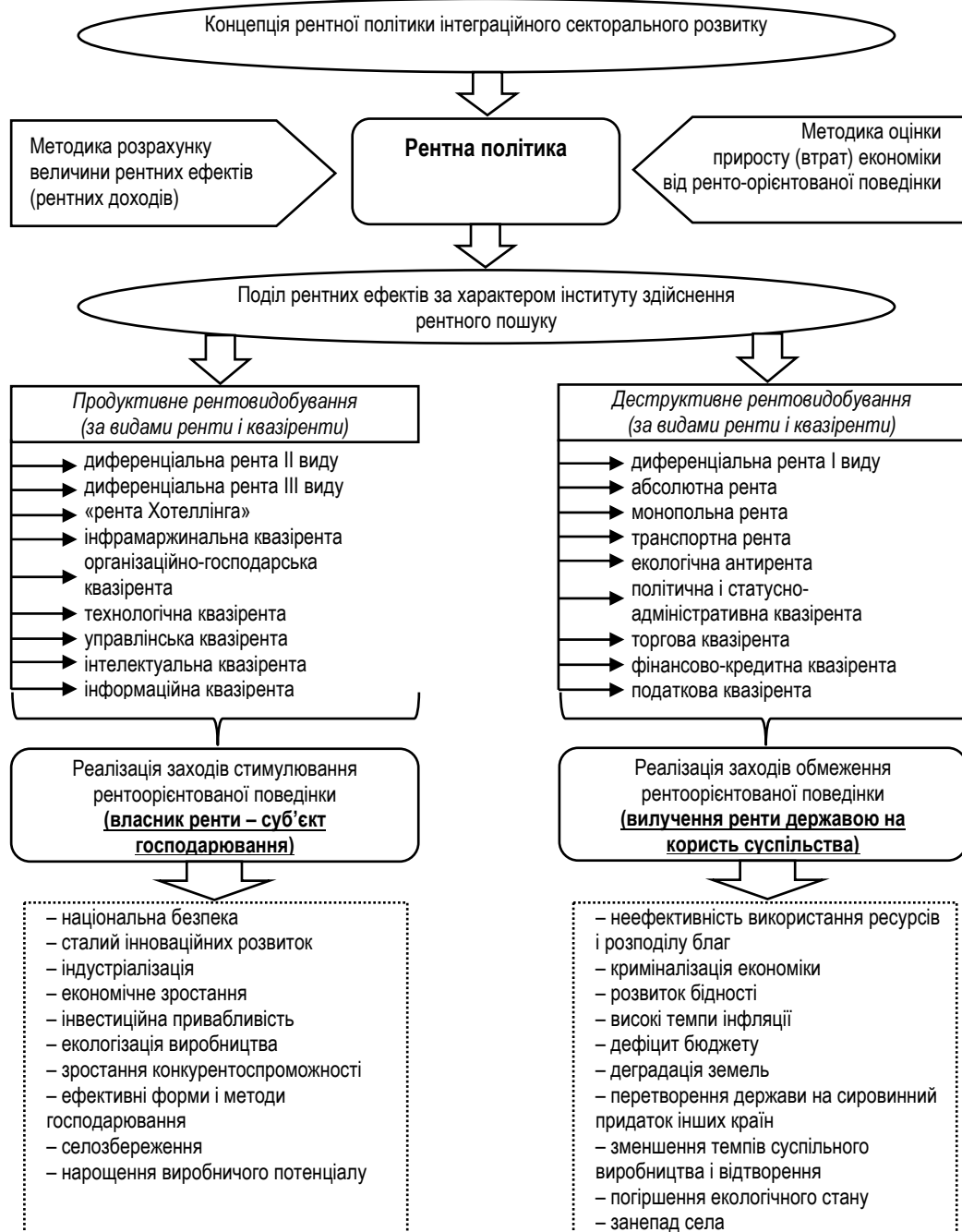

Рис. 1. Рентна політика в системі регулювання розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки*

*Джерело: розробка автора.

Для стимулювання продуктивного і обмеження деструктивного рентного пошуку інтегрованими суб'єктами господарювання в аграрному секторі економіки України необхідно трансформувати інституціональне оточення ведення підприємницької діяльності (рис. 2).

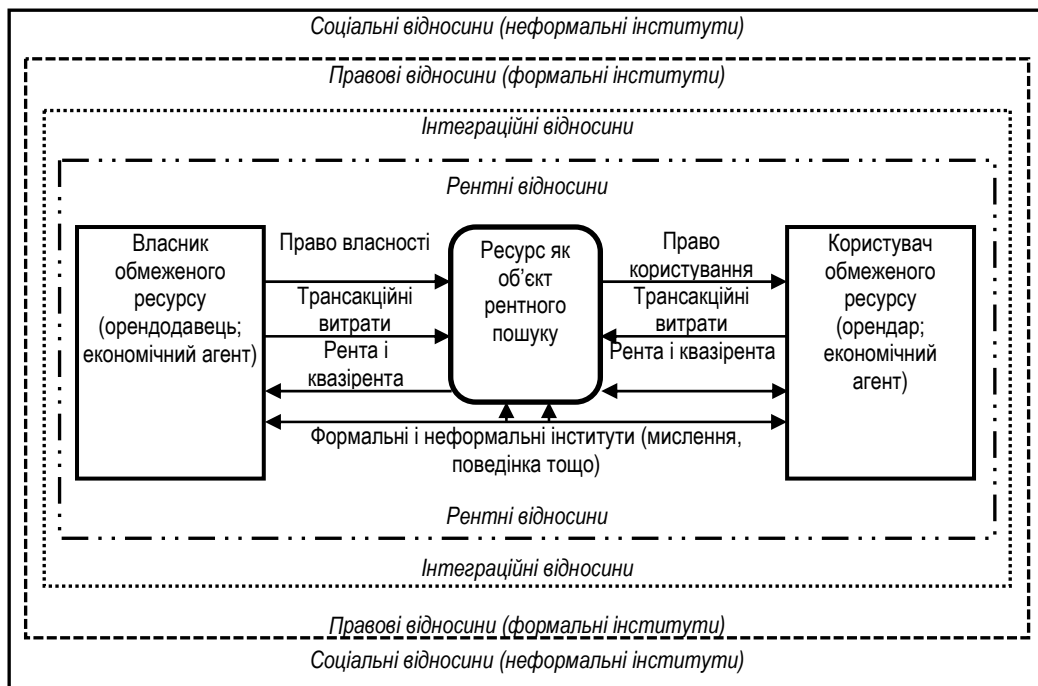

Рис. 2. Інституціональна архітектура рентної політики в умовах розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки*

*Джерело: розробка автора.

Інституціональна трансформація – складний, тривалий і багатоаспектний процес, який потребує комплексного, системного підходу. Першою чергою мають бути змінені формальні інститути, коли державна регуляторна, фіскальна, податкова політика буде спрямовуватися на жорстке дотримання законодавчих норм, водночас буде чесною, прозорою і справедливою, здійснюватиметься на користь і в інтересах винятково українського народу. Зростання довіри до державних органів і побудова правового суспільства буде сприяти активним якісним перетворенням неформальних інститутів, передусім поведінки й мислення економічних агентів мікрорівня.

Як показують узагальнення О. Новоторова, у світовій практиці з метою вилучення рентних доходів використовують такі види інструментів, як: плата за користування надрами, відрахування на охорону і відновлення надр, акциз, податок на додану вартість, податок на прибуток, експортне мито, плата за викиди, податок на землю, роялті, ренталз, бонуси [3, с. 415, 419] тощо. Проте, для їхнього ефективного застосування є потреба в обліковому визначенні категорії ренти, а також окремих видів природних ресурсів, зокрема й землі.

Рента як облікова категорія розпадається на дві частини – елемент понесених витрат і додатковий невиробничий дохід. Як справедливо зазначив М. Блауг, з погляду підприємства, яке вкладає кошти у використання певного фактора виробництва, рента є частиною виробничих витрат; проте з погляду галузі або суспільства ренти визначає ціна, а тому її можна оподатковувати без будь-якої загрози пропозиції ресурсу на ринку [4, с. 41].

Згідно з трудовою теорією вартості К. Маркса, земельна рента є платою за природну матерію (землю) і уречевлену на ній працю, направлену на створення землі-капіталу (*la terre-capital*) [5, с. 632–633]. Отже, рента містить у собі елементи результатів минулої праці, а тому з погляду землекористувача входить до виробничих витрат у складі постійного капіталу. Тоді вартість створеного економічного блага (w) можна узагальнити так (1):

$$w = (c0 + r0) + v + m, \quad (1)$$

де $c0$ – частина основного капіталу, без урахування капіталізованої ренти; $r0$ – капіталізована рента; v – змінний капітал; m – додаткова вартість. До того ж загальна вартість постійного капіталу (c) дорівнює: $c = c0 + r0$.

Враховуючи, що додаткова вартість в ринкових умовах фактично розпадається на відсоток на капітал (i), підприємницький прибуток (e) і ренти (r), загальна формула вартості набуває виду (2).

$$w = (c0 + r0) + v + (i + e + r). \quad (2)$$

До того ж, рентоорієнтована поведінка призводить до непродуктивного витрачання капіталу у формі здійснення рентоорієнтованих інвестицій (kr), метою яких є одержання непродуктивної квазіренти (rq), що підприємці також включають у вартість своєї продукції (3).

$$w = (c0 + r0) + kr + v + (i + e + r) + rq. \quad (3)$$

У такому разі частина новоствореної вартості має невиробниче походження, а зростання органічної будови капіталу (c/v) імовірно не приведе до зниження середньої норми прибутку ($m/(c+v)$).

Аналогічно можна представити й інституціональну цінність (Wi) економічних благ (4):

$$Wi = TC + P + R = (PC + TrC + TrCi) + P + R, \quad (4)$$

де TC – сукупні понесені витрати; PC – виробничі витрати; TrC – трансакційні витрати по товарним операціям; $TrCi$ – інституціональні трансакційні витрати; P – підприємницький прибуток; R – сукупний рентний ефект (інституціональний дохід) суб'єкта господарювання.

Зауважимо, що у формулі (4) трансакційні витрати загалом відповідають величині капіталізованої ренти та рентоорієнтованих інвестицій, наведених у формулі (3). Отже, включення частини ренти до складу валових витрат дає змогу обліковувати реальні здійснені витрати, більш коректно оцінювати ефективність економічної діяльності з урахуванням імперативів раціонального природокористування і сільського розвитку.

Так, як зазначає С. Вегера, в СРСР ренту як мірило внеску землі в суспільну вартість ігнорували, а землю використовували без урахування фактичних суспільних втрат. Зокрема, будівництво гідроелектростанцій призводило до затоплення значних територій, часто разом із сільськими будинками і спорудами, лісом, родючими ділянками тощо, що було абсолютно безкоштовно для профільного Міністерства енергетики і електрифікації СРСР і союзних республік [6, с. 44]. Безумовно, реалізація масштабних державних проектів виходить із національних інтересів, але будь-які дії мають бути оцінені виходячи із суспільної корисності і суспільної цінності, з урахуванням рентної складової.

Якщо умовно ланцюг створення додаткової вартості поділити на три стадії – виробництво сільгосппродукції, її переробка та транспортування і збут, кінцева (споживча) вартість (за умови переходу всієї продукції на наступний технологічний етап) становитиме (5):

$$wc = wv + wn + wm, \quad (5)$$

де wc , wv , wn , wm – вартість споживча, вартість, що створена під час виробництва, переробки і збуту готової продукції відповідно.

Ураховуючи формулу (3), трансформуємо формулу (5) так:

$$w^c = (c_0^e + c_0^n + c_0^m) + (r_0^e + r_0^n + r_0^m) + (k_r^e + k_r^n + k_r^m) + (v^e + v^n + v^m) + (i^e + i^n + i^m) + (e^e + e^n + e^m) + (r^e + r^n + r^m) + (r_q^e + r_q^n + r_q^m). \quad (6)$$

Аналогічні перетворення справедливі і для формули (4).

В умовах розвитку інтеграційних відносин пошук ренти на кожній стадії ланцюга створення додаткової вартості неможливий, тому що економічно недоцільно видобувати ренти і прибуток із незавершеного виробництва. З другого боку, унаслідок інтеграційної взаємодії виникає синергетичний ефект, який особливо відчутний у рентоорієнтованій поведінці. Тоді, формула (6) набуде виду (7):

$$w_i^c = (c_0^e + c_0^n + c_0^m) + (r_0^e + R_0^i) + K_r + (v^e + v^n + v^m) + I_i + E_i + R_i + R_q, \quad (7)$$

де R_0^i – вартість ліцензій на право здійснення виробничої і торговельної діяльності (капіталізована рента), виданих на ім'я юридичної особи – материнської компанії інтегрованого суб'єкта господарювання, $R_0^i \leq (r_0^n + r_0^m)$; K_r – рентоорієнтовані інвестиції інтегрованого суб'єкта господарювання, $K_r \geq (k_r^e + k_r^n + k_r^m)$; I_i, E_i, R_i, R_q – відповідні економічні ефекти інтегрованого суб'єкта господарювання, які більші або дорівнюють простій арифметичній сумі відповідних ефектів неінтегрованих підприємств.

З формули (7) випливає, що частина новоствореної вартості інтегрованого суб'єкта господарювання істотно перевищує просту суму вартостей неінтегрованих підприємств, а затрати факторів виробництва до того ж є значно нижчими. Крім цього, рентоорієнтована поведінка також є результативнішою, особливо за моделлю неконкурентного пошуку ренти, в якій завдяки інтеграції кількість учасників зменшується, а ефект масштабу одного з них збільшується пропорційно зростанню його економічних розмірів. Розглядаючи аналогічні перетворення формули (4) стає видно, що в умовах інтеграції транзакційні витрати знижуються, а загальна ефективність зростає.

Майже таких самих висновків щодо рентних засад міжгалузевої інтеграції дійшла і О. Шмаглій. На основі інтеграційних перетворень вартісної структури трьох сфер АПК вона показала, що сукупний рентний ефект від інтеграції перевищує суму його складників, відтак єдиною цільовою установкою розвитку міжгалузевих відносин є максимізація сукупної новоствореної вартості [7, с. 38]. У той же час, завдяки змішуванню різних теорій вартості й ренти, було допущено методологічну помилку під час визначення сукупної додаткової вартості як суми добутків постійної величини рентного ефекту і сум постійного і змінного капіталу сфер АПК. Насправді ж, кожний вид ренти і квазіренти є функцією ресурсів, витрачених на його одержання, а величина новоствореної вартості є лінійною функцією її елементів.

Отже, аналіз ланцюгів створення додаткової вартості на предмет виявлення рентних і квазірентних складників є визначальною передумовою рентної політики в системі регулювання розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки. До того ж, рента може бути вилучена на першій стадії суспільного виробництва, де ресурсокористування є найактивнішим, на етапах переробки, транспортування, зберігання і збуту готових економічних благ, зокрема й під час міжнародної торгівлі. Якщо цього не робити, то, використовуючи схеми оптимізації податкового навантаження, інтегровані суб'єкти господарювання водночас і перенесуть центр рентних доходів за кордон в офшорну зону, де національне оподаткування стане неможливим, і за рахунок ренти й квазіренти «відшкоднують» частину своїх витрат так, що це призведе до максимального зменшення величини об'єкта оподаткування.

Як вже було зазначено, рента є не лише елементом витрат, а й доходом суб'єкта господарювання, що економічно співставний з грошовим потоком окупності капітальних вкладень на одержання рентного ефекту. З огляду на це, рентний дохід відповідає усім критеріям об'єкта оподаткування, відтак його частина має бути стягнута на користь суспільства. Проте, не вся величина валової ренти повинна бути усупільнена, тому що це дестимулюватиме розвиток

підприємництва. На нашу думку, оподаткуванню мають підлягати лише деструктивні рентні наддоходи (див. рис. 1), а продуктивна рента і квазірента – залишатися у власності підприємця як і його раціоналізаторський дохід.

Практична складність цієї задачі полягає у відсутності дієвих методик розрахунку величини усіх видів рентних ефектів. Так, нині переважає думка, що оподатковувану ренту необхідно розраховувати на основі «нормальної» прибутковості (або «нормальних» витрат). Величину такої «нормальної» рентабельності (30–40 %) встановлюють експертно, ґрунтуючись на нормативах СРСР щодо забезпечення розширеного відтворення. Інші вчені використовують світовий досвід, зазначаючи, що «нормальною» є рентабельність на рівні 6 %. Дещо інший методичний підхід до рентного оподаткування сільгосптоваровиробників запропонував О. Ковшун. Він розглянув варіанти побудови єдиного податку на основі залежності між податкоємністю і нормою прибутку, а також на основі методики обчислення раціональної норми коефіцієнта податкового тягаря. У першому випадку «нормальний» рівень (для розширеного відтворення) податкоємності становив 20 %, у другому – 38 % [8, с. 74].

В основу державного регулювання діяльності інтегрованих суб'єктів господарювання для підвищення рівня їх соціальної відповідальності, мінімізації дестабілізуючого впливу рентиорієнтованої поведінки на економіку України та аграрний сектор, упередженню перетворення України на сировинний придаток інших країн світу мають бути покладені економічні та адміністративні важелі впливу на їх діяльність. До того ж ці механізми повинні бути розподілені в часі з урахуванням стратегічних пріоритетів розвитку національної економіки.

Механізми реалізації рентної політики в аграрному секторі економіки більшість учених зводять до системи ресурсно-рентних земельних платежів. Їхній мотив – земля є іммобільна, а її пропозиція – обмежена. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про оцінку земель» (від 11.12.2003 р. № 1378-IV) рентний дохід (земельна рента) – це дохід, який можна отримати із землі як фактора виробництва залежно від якості та місця розташування земельної ділянки [9]. Цей дохід для цілей оцінювання нерухомого майна визначають як різницю між очікуваним валовим доходом від реалізації продукції, отримуваної на земельній ділянці, та виробничими витратами і прибутком виробника [10].

Отже, у нормативно-правовому полі України нині визначено лише диференціальну земельну ренту I виду. Зауважимо, що Методикою грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів 1995 р. було передбачено врахування не тільки диференціальної, а й абсолютної земельної ренти в розмірі 1,6 ц/га зерна, проте ухвалена 16.11.2016 р. нова Методика нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення оперує узагальненою величиною нормативу капіталізованого рентного доходу, без поділу його на рентні складники.

Нормативна грошова оцінка земель сільськогосподарського призначення є базою для розрахунку фіксованого сільськогосподарського податку (з 2015 р. – четверта група платників єдиного податку) і плати за землю (земельного податку). Установлені ставки цих податків є надзвичайно низькими і не дають змогу вилучити навіть диференціальну ренту I виду у повному обсязі. Тут слушною є пропозиція А. Поповича щодо обчислення ставки земельного податку (t_L) і податку на прибуток підприємств (t_P) з рахуванням реальної відсоткової ставки (i) й органічного взаємозв'язку між цими податковими інструментами для ефективного вилучення абсолютної і диференціальної земельної ренти I виду (8) [11, с. 72]:

$$\begin{cases} t_L = \frac{(1 - 2t_P)i}{2(1 - t_P)} \\ t_P = \frac{(0,5 - t_L)}{(1 - t_L)}. \end{cases} \quad (8)$$

Наприклад, для умов 2015 р., реальна відсоткова ставка, обчислена за методом Фішера на основі облікової ставки НБУ, становить 28,6 %. Беручи до уваги ставку податку на прибуток підприємств 18,0 %, розрахункова ставка земельного податку має становити 11,2 %, що понад у 10 разів більше за діючу. Зважаючи на особливості режиму оподаткування фіксованим сільськогосподарським податком, його оптимальну ставку також доцільно визначати за формулою (8).

Інший механізм вилучення частини абсолютної ренти і диференціальної земельної ренти і виду в короткостроковій перспективі – застосування прогресивних ставок орендної плати і земельного податку залежно від розміру орендованих сільськогосподарських угідь, що перевищують науково-обґрунтовані раціональні розміри сільгоспдприємств різних виробничих типів.

Дещо інший, хоча і подібний нашому, підхід запропонував А. Лисецький, стверджуючи, що для реалізації ефективної рентної політики в сільських адміністративних районах потрібно мати прогнозні оцінки рентних потоків, для чого має бути проведена виробничо-територіальна типізація сільськогосподарських товаровиробників [12, с. 98]. Тут варто зазначити, що ця стратегія не може бути прийнятною у довгостроковій перспективі, оскільки норми закону можуть бути легально «порушені» шляхом створення низки квазіафілійованих структур в інтегрованих суб'єктах господарювання, хоча це і призведе до значного збільшення їхніх трансакційних витрат.

Абсолютну ренту, джерелом якої є власність на ресурс, в умовах приватної власності повністю вилучати на користь держави фактично неможливо. Часткове її усупільнення відбувається через механізми оподаткування доходів фізичних осіб (наприклад, орендна плата за земельну частку (пай), одержана від орендаря, що є фізичною особою) та податку на прибуток підприємств. Як зазначив Б. Данилишин, в міжнародному вимірі значна частина абсолютної ренти реалізується через зовнішню торгівлю природоексплуатуючих галузей (сільського і лісового господарства, гірничої промисловості), проте в бюджет України надходить мізерна частина цієї ренти у вигляді податкових доходів від зовнішньоекономічної діяльності [13, с. 6].

Вилучення транспортної ренти в умовах розвитку інтеграційних відносин можливе через державний контроль за транспортними коридорами з метою недопущення їх монополізації.

Регулювання потоків екологічної антиренти має базуватися на підвищенні рівня контролю за додержанням господарствами норм чергування культур у сівозмінах та оптимального їх співвідношення; державному і громадському контролю за дотриманням істотних умов договору оренди в пунктах розміру і форми орендної плати, збереження родючості ґрунту, цільового використання земель; забезпеченні екологізації землеробства та сталості агроландшафтів. Розміри екологічного податку і відповідних штрафів за забруднення навколишнього середовища потрібно підвищити і нараховувати за прогресивною ставкою так, щоб екологічна антирента не лише повністю вилучалася на користь суспільства, а й її вилучення було надлишковим для упередження антиекологічної діяльності суб'єктами господарювання.

Для обмеження привласнення податкової квазіренти потрібно внести законодавчі зміни стосовно систем оподаткування великих підприємств і розподілу державної підтримки, посилити контроль з боку Державної служби фінансового моніторингу України за схемами фінансових потоків інтегрованих суб'єктів господарювання, особливо під час здійснення ними зовнішньоекономічної діяльності.

Шляхи мінімізації статусно-адміністративної ренти і політичної квазіренти повинні базуватися на прозорості й одночасному жорсткому контролю з боку громадян, Національного агентства України з питань державної служби і Національного антикорупційного бюро України за недопущенням сумісництва роботи депутатів та членів їхніх родин у бізнесових структурах, зокрема й через довірених третіх осіб.

Поряд із цим потрібно зобов'язати Державну службу фінансового моніторингу України виявляти інтегровані та квазіінтегровані суб'єкти господарювання за методикою визначення

пов'язаних юридичних і фізичних осіб та передавати цю інформацію Державній фіскальній службі України. Досвід виявлення таких пов'язаних осіб в Україні є і широко провадиться банками на виконання постанови Правління НБУ від 12.05.2015 р. № 315 «Про затвердження Положення про визначення пов'язаних із банком осіб», однак інформація становить комерційну та державну таємницю.

Одночасно необхідно внести зміни до нормативно-правових актів України в частині встановлення обов'язку всіх без винятку великих суб'єктів господарювання створювати й оприлюднювати повну консолідовану фінансову звітність, зокрема й за основними сегментами бізнесу (нині її зобов'язані оприлюднювати лише публічні акціонерні товариства), що дасть змогу провадити громадських контроль за їхньою рентоорієнтованою поведінкою.

Доцільно констатувати факт, що в Україні й донині фактично не існує рентних платежів у класичному розумінні цієї категорії як плати, що залежить від об'єктивних можливостей використання обмежених різноякісних ресурсів, а не від індивідуальних результатів їхнього приватно-господарського використання. У більшості випадків роль рентних платежів виконують податки, обсяг надходження яких прямо залежить від економічних результатів діяльності платників, що призводить до низки обгородок у цій сфері.

Так, на стадії початку економічної діяльності абсолютну ренту частково вилучають через акцизний податок, ліцензування певних видів господарської діяльності, орендну плату за ресурси, що перебувають у державній власності, туристичний збір; квазіренту – опосередковано через ринковий механізм реалізації права оренди. На етапі формування економічного результату господарської діяльності абсолютну ренту частково усупільнюють завдяки податку на доходи фізичних осіб, податку на прибуток підприємств і податку на нерухоме майно; диференціальну ренту – через рентну плату (за видами), роялті, земельний податок, фіксований сільськогосподарський податок (єдиний податок 4 групи), збір на розвиток виноградарства, садівництва й хмелярства. Окремі види квазірентних доходів оподатковують ПДВ, обкладають митними тарифами і зборами; екологічну антиренту – екологічним податком тощо.

Усе це призводить до розпорошення ренти і її перерозподілу між підприємствами-посередниками замість того, щоб вона була справедливо вилучена на користь нації. За словами Д. Львова, держава полює на платників податків, розставляючи безліч пасток у чистому полі замість того, щоб поставити одну – біля водопою [14, с. 113].

Головною метою державної рентної політики і рентного регулювання інтегрованих суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки є примноження і зростання капіталізації природної складової національного багатства шляхом оптимізації розподілу ресурсів між суб'єктами господарювання за критерієм максимуму економічного ефекту, екологобезпеченого та ресурсощадного використання природних ресурсів для забезпечення сталого розвитку, гарантування дотримання правових норм, необхідних для нормального протікання економічних процесів, що пов'язані з рентними відносинами [15, с. 9].

До переваг такої рентної політики оподаткування слід віднести [16, с. 68]:

а) часткова заміна податку на прибуток рентними платежами, створює об'єктивні умови для збільшення інвестицій та рівня зайнятості на селі [17, с. 68];

б) вилучення ренти на користь суспільства не порушує принцип свободи ринку, є більш ефективним засобом для боротьби з корупцією, тіньовими обгородками;

в) рентне оподаткування є дієвим механізмом регулювання розвитку транснаціональних корпорацій;

г) перенесення податкового навантаження на ренту дозволяє знизити податковий тиск на оплату праці, тим самим підвищити рівень добробуту населення;

д) рентоорієнтована система оподаткування стимулює ресурсозбереження та екологізацію природокористування. Остання відома в світі як «екологічно-трудова податкова реформа», що полягає в заміні частини соціальних податків екологічними, без зміни податкового тиску [13, с. 9].

В умовах приватної власності на більшість ресурсів аграрного сектора економіки проблема вилучення ренти ускладнюється. Але ми переконані, що об'єктом оподаткування має бути винятково готова продукція, а не сировина. Система оподаткування сільськогосподарських товаровиробників може бути зведена до фіксованих рентних платежів і податку на прибуток.

Відомим податковим інструментом вилучення ренти, а також стимулювання і регулювання розвитку інтеграційних відносин є податок з обороту. У липні 2013 р. Міністерство доходів і зборів України розробило проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо удосконалення оподаткування податком на додану вартість», відповідно до якого пропонувалось зменшити ставку ПДВ до 9 %, ввівши податок з обороту на рівні 1–2 % від бази оподаткування ПДВ. Від реалізації цієї норми очікували збільшити надходження до бюджету України на понад 22 млрд грн. До того ж податок з обороту сприяє детінізації економіки, зупиняє основні потоки прихованого відпливу капіталу, є прозорим з погляду нарахування і створює мінімум можливостей для ухилення від його сплати. Однак підписання «Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» (Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII) завадило реалізації цієї податкової ініціативи, тому що Україна зобов'язана виконувати норми директиви Ради ЄС «Про спільну систему податку на додану вартість» (хоча прямої заборони на введення податку з обороту немає).

Водночас, європейські країни мають низку інших податків, які регулюють діяльність інтегрованих суб'єктів господарювання, сприяють прямому чи опосередкованому вилученню ренти за прогресивною ставкою [18], вивчення досвіду яких є нагальною потребою для вітчизняної податкової реформи.

Усуспільнена у такі способи рента має нагромаджуватися на спеціальних державних рахунках, становити національне надбання. Для ефективного розпорядження таким національним надбанням учені пропонують створити державний позабюджетний рентний фонд [14, с. 70], Національну земельну комору України, Національний банк землі та її природних ресурсів тощо [19, с. 326–327]. Акумуляовані усуспільнені рентні доходи повинні спрямовуватися на фінансування пріоритетних програм соціально-економічного і екологічного розвитку України, особливо сільських територій.

Унормуванню також підлягає структура розподілу ренти в умовах адміністративної реформи, про що наголошують В. Будзяк і О. Будзяк. Так, на їхню думку, сукупна величина рентного доходу має бути розподілена між землевласником, землекористувачем, державою і об'єднаною територіальною громадою [20, с. 15]: з економічної точки зору – усім порівну (по 25 %); з екологічної точки зору – 15, 15, 50 і 20 %; з соціальної – 20, 10, 35 і 35%, відповідно.

Також одним із напрямів рентного регулювання розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки є механізм штучної підтримки максимального обмеження ресурсів і доступу до них. Тоді величина усуспільненої абсолютної ренти через ліцензії, акцизи, концесії тощо буде максимальною. Однак, надмірні неринкові обмеження призведуть до монополії, що сприятиме активізації деструктивної рентоорієнтованої поведінки.

Висновки і перспективи.

У результаті проведеного дослідження було сформовано теоретико-методологічний базис рентної політики в системі регулювання розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки України. Від її впровадження очікується відновлення рівня довіри селян до агропромислових корпорацій, налагодження стійких взаємозв'язків між громадою та бізнес-елітами, покращення інвестиційного клімату, підвищення економічної та соціальної ефективності агропромислового виробництва в Україні, забезпечення сталого розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки.

Перспективами подальших досліджень є розробка концепції і стратегії рентної політики в

Україні, а також нормативно-правового забезпечення її реалізації, зокрема методики розрахунку величини основних видів рентних ефектів як об'єкта обліку і оподаткування.

Список використаних джерел

1. Норт Д., Уоллис Дж., Узбб С., Вайнгаст Б. В тени насилия: уроки для обществ с ограниченным доступом к политической и экономической деятельности; пер. с англ. М. Дондуковского и Е. Леонтьевой; под науч. ред. А. Яковлева и Л. Полищука. Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. 48 с.
2. Македон В. В. Принципи та організаційні складові інтеграційної політики компаній у міжнародних моделях корпоративного управління. Дніпропетровськ: Вид-во ДУЕП імені Альфреда Нобеля, 2011. 396 с.
3. Новоторов О. С. Економіка землегосподарювання: теорія, методологія; за ред. Б. М. Данилишина. Київ: ТОВ «ДКС центр», 2009. 628 с.
4. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе. Москва: Акад. нар. хоз-ва: Дело, 1994. 687 с.
5. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии; предисл. Ф. Энгельса; пер. И. И. Скворцова-Степанова. Москва: Госполитиздат, 1955. – Т. III, Ч. I–II, Кн. III.: Процесс капиталистического производства, взятый в целом, 1955. 932 с.
6. Вегера С. Г. Развитие методологии бухгалтерского учёта земли в контексте современной теории ренты. Новополоцк: ПГУ, 2011. 464 с.
7. Шмаглій О. Рентний принцип формування міжгалузевих співвідношень в АПК. *Державний інформаційний бюлетень про приватизацію*. 2007. № 10 (182). С. 36–39.
8. Ковшун О. В. Роль ренти у оподаткуванні сільськогосподарських підприємств. *Актуальні проблеми формування рентної політики в сучасних умовах*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. 17 травня 2007 р.: у 3 ч. К.: РВПС України НАН України, 2007. Ч. 3. С. 69–75.
9. Про оцінку земель: Закон України № 1378-IV від 11.12.2003 р. (зі змінами) URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15>.
10. Про затвердження Національного стандарту № 2 «Оцінка нерухомого майна»: постанова Кабінету Міністрів України № 1442 від 28.10.2004 р. (зі змінами) URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1442-2004-p>.
11. Попович А. А. Оподаткування землі в контексті реформування системи ресурсно-рентних платежів / А. А. Попович // Вісник соціально-економічних досліджень. 2014. Вип. 3 (54). С. 62–72.
12. Лисецький А. С. Рента – податкове поле агропромислового комплексу. *Фінанси України*. 2004. № 3 (100). С. 90–98.
13. Данилишин Б. М. Формування політики рентних відносин і рентного регулювання. *Актуальні проблеми формування рентної політики в сучасних умовах*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. 17 травня 2007 р.: у 3 ч. К.: РВПС України НАН України, 2007. Ч. 1. С. 5–14.
14. Львов Д. С. Вернуть народу ренту. Москва: Эксмо, Алгоритм, 2004. 256 с.
15. Данилишин Б. М., Міщенко В. С. Рентна політика в Україні. Київ: ЗАТ «Нічлава», 2004. 68 с.
16. Гуроров А. О. Рентні засади регулювання розвитку корпоративних структур в АПК. *Розвиток України очима молоді: соціальні, економічні та правові аспекти*: матер. IV Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів (18–19 квітня 2013 р.). Харків: ВБ «Фактор», 2013. С. 54–59.
17. Рентні відносини в системі модернізації національного господарства; за ред. Б. М. Данилишина. К.: РВПС України НАН України, 2007. 518 с.
18. Worldwide VAT, GST and Sales Tax Guide 2015 (Ed. by B. Ahern, C. Hartley). London: EYGM Limited, 2015. VII, 1065 p.
19. Ковалів О. І. Звершення земельної реформи в Україні: нова парадигма. Київ: ДІА, 2016. 416 с.
20. Будзяк В. М., Будзяк О. С. Розподіл рентних доходів в агросфері. *Збалансоване природокористування*. 2015. № 4. С. 10–16.

Статтю отримано: 16.03.2017 / Рецензування 19.04.2017 / Прийнято до друку: 10.05.2017

Andrii Gutorov

Ph.D. (in Economics), Senior Scientific Associate, Doctoral Candidate
NSC “Institute of Agrarian Economics” of NAAS of Ukraine
Kyiv, Ukraine

E-mail: Gutorov.Andrew@gmail.com

RENT POLICY IN THE SYSTEM OF GOVERNING OF THE INTEGRATION RELATIONS' DEVELOPMENT IN THE AGRARIAN SECTOR OF THE ECONOMY

Abstract

Introduction. Overwhelming majority of forms of the integration relations' realization in the agrarian sector of the economy is characterized by the strategy of the rent-seeking behavior. In view of an economic nature of rent and rent effects, they can be both productive, and destructive for economic system. Therefore, the problem of principles creation for the rent policy of governing of the integration relations' development is becoming more actually.

The research objective is to form theoretical and methodological principles of the rent policy in the system of governing of the integration relations' development in the agrarian sector of the economy.

Methods. Methodological research basis is the dialectic method of knowledge and the system approach to studying object. The following methods are used in the study: abstract and logical, monographic and theoretical generalization, system analysis and synthesis.

Results. As a result of the research the theoretical and methodological basis of the rent policy in the system of governing of the integration relations' development in the agrarian sector of the economy of Ukraine was created. Particularly we made a division of the rent effects on productive and destructive, showed the institutional architectonics of the rent policy and its economic mechanism. In addition, there were determined paths for nationalization of the main types of rent and quasi-rent and described approaches to stimulation a productive rent seeking.

Discussion. A prospect for further researches is to develop the concept and strategy of the rent policy in Ukraine, and the standard legal support of its realization. In addition, the relevant objective is to develop the technique for estimation value of main types of rent effects as a subject of the accounting and taxation.

Keywords: rent, rent policy, rent-seeking behavior, integration relations, governing of development, agrarian sector of the economy.

References

1. North, D. C., Wallis, J. J., Webb, S. B., & Weingast, B. R. (2012). *V teni nasiliya: uroki dlya obshchestv s ogranichenym dostupom k politicheskoy i ekonomicheskoy deyatel'nosti* [In the Shadow of Violence: Lessons for Limited Access Societies]. Moscow, Russia : HSE.
2. Makedon, V. V. (2011). *Pryncypy ta orhanizatciini skladovi intehtatciinoi polityky kompanii u mizhnarodnyh modeliah korporatyvnoho upravlinnia* [Principles and organizational components of the Companies' Integration Policy in the International Models of Corporate Management]. Dnipropetrovsk, Ukraine : DUEP.
3. Novotorov, O. S. (2009). *Ekonomika zemlehospodariuvannia: teoriia, metodolohiia* [Land Tenure Economics: Theory and Methodology]. Kyiv, Ukraine : DKS-centr LLC.
4. Blaug, M. (1994). *Ekonomicheskaya mysl v retrospektive* [Economic Theory in Retrospect]. Moscow, Russia : Delo.
5. Marx, K. (1955). *Kapital. Kritika politicheskoy ekonomii* [Capital. A Critique of Political Economy] (Vol. III, Part I-II, Book III). Moscow, Russia : Gospolitizdat.
6. Vegeera, S. G. (2011). *Razvitie metodologii bukhgalterskogo ucheta zemli v kontekste sovremennoy teorii renty* [Development of the Land's Accounting Methodology in the Context of the Modern Rent Theory]. Novopolotsk, Belarus : PGU.
7. Shmahlii, O. (2007). Rentnyi pryntyp formuvannia mizhhaluzevyh spivvidnoshen v APK [Rent Principle of Formation of the Interbranch Proportions in the Agroindustrial Complex]. *State Information Bulletin on Privatization*, 10 (182), 36–39.
8. Kovshun, O. V. (2007). Rol renty v opodatkuvanni silskohospodarskyh pidpriemstv [The Role of Rent in the Taxation of Agricultural Enterprises]. *Actual Problems of the Rent Policy Formation in the Modern Conditions*, 3, 69–75.
9. *On Land Valuing*. The Law of Ukraine No. 1378-IV (2003). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15>.
10. *On Approval the National Standard No. 2 "Real Estate Valuing"*. The Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1442 (2004). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1442-2004-n>.
11. Popovych, A. A. (2014). Opodatkuvannia zemli v konteksti reformuvannia systemy resursno-rentnyh platezhiv [Land Taxation in the Context of Reforming the System of Resource-Rent Payments]. *Socio-Economic Research Bulletin*, 3(54), 62–72.
12. Lysetckii, A. S. (2004). Renta – podatkovye pole ahropromyslovoho kompleksu [Rent is the Taxation Field of the Agroindustrial Complex]. *Finance of Ukraine*, 3 (100), C. 90–98.

13. Danylyshyn, B. M. (2007). Formuvannia polityky rentnyh vidnosyn i rentnoho reguliuvannia [Formation of the Policy of Rent Relations and Rent Regulation]. *Actual Problems of the Rent Policy Formation in the Modern Conditions*, 1, 5–14.
14. Lvov, D. S. (2004). *Vernut narodu rentu* [Return the Rent to People]. Moscow, Russia : Eksmo.
15. Danylyshyn, B. M., & Mishchenko, V. S. (2004). *Rentna polityka v Ukraini* [Rent Policy in Ukraine]. Kyiv, Ukraine : Nichlava PLC.
16. Gutorov, A. O. (2013). Rentni zasady rehuliuвання rozvytku korporatyvnyh struktur v APK [Rent Bases of Development Regulation of Corporate Organizations in Agroindustrial Complex]. *Development of Ukraine in View of Youth: Social, Economic and Legal Aspects*, 54–59.
17. Danylyshyn, B. M. (ed.). (2007). *Rentni vidnosyny v systemi modernizatsii natsionalnoho hospodarstva* [Rent Relations in the System of Modernization of the National Economy]. Kyiv, Ukraine : RVPS.
18. Ahern, B., Hartley, C. (ed.). (2015). *Worldwide VAT, GST and Sales Tax Guide 2015*. London : EYGM Limited.
19. Kovaliv, O. I. (2016). *Zvershennia zemelnoi reformy v Ukraini: nova paradyhma* [The Completion of Land Reform in Ukraine: A New Paradigm]. Kyiv, Ukraine : DIA.
20. Budziak, V. M., & Budziak, O. S. (2015). Rozpodil rentnyh dohodiv v ahrosferi [The Distribution of Rental Income in the Agricultural Domain]. *Balanced Nature Using*, 4, 10–16.

Received: 03.16.2017 / Review 04.19.2017 / Accepted 05.10.2017

